

BIBΛIOΚΡΙΣΙΑΙ

FLAVIUS PHILOSTRATUS, **Heroicus**, edidit L. De Lannoy, B. E. Teubner, Leipzig 1977, XXXII/131.

Ὁ «Ἡρωϊκός» τοῦ Φλαβίου Φιλοστράτου συνεκδιδόμενος συνήθως ὁμοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν ἔργων τῶν ἐτέρων τριῶν Φιλοστράτων, εἶχεν ἐκδοθῆ 11 φορές ἀπὸ τοῦ 1503 ἕως τοῦ 1870. Ἐνδεκάτη ἐκδοσις ἦτο ἡ τοῦ C. L. Kayser 1870–71 minor, στηριζομένη εἰς τὴν 9ην ἐκδοσιν τοῦ ἰδίου τοῦ 1844 (1853) (maior). Ἡ μεῖζων αὕτη ἐκδοσις τοῦ Kayser εἶχε στηριχθῆ εἰς τὴν ἀντιβολὴν 38 κωδίκων. Κατόπιν τόσον ἐκδόσεων καὶ τῆς διερευνήσεως τόσων κωδίκων φυσικὸν ἦτο τὸ κείμενον νὰ θεωρῆται ἀποκατεστημένον. Παρὰ ταῦτα ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη ἔχει χρέος διαρκῆς τὴν ἀναθεώρησιν, τὴν ἀνεξέτασιν, τὴν ἀποσαφήνισιν. Ὁ φιλόλογος ἔχει χαρακτηρισθῆ ἔκπαλαι ὡς vir suspiciosus κατὰ τὸν Eduard Norden. Καὶ ἀκριβῶς τὸ χρέος τῆς περαιτέρω ἐρεύνης ἀνέλαβεν ὁ ἐκδότης de Lannoy τῆς παρούσης νέας ἐκδόσεως τοῦ Ἡρωϊκοῦ, μὲ σκοπὸν νὰ δοθῆ τὸ κείμενον μὲ τὰ ὀλιγώτερα δυνατὰ σφάλματα καὶ νὰ ἐφοδιασθῆ μὲ πλούσιον κριτικὸν ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον θὰ διευκολύνη τὸν μελετητὴν νὰ κρίνῃ ὁ ἴδιος τὴν μορφήν τοῦ αὐθεντικοῦ κειμένου.

Ὁ L. ἐκθέτει εἰς τὸν πρόλογον τοῦ βιβλίου του τὸ παλαιογραφικὸν μέρος τῆς γενομένης ἐργασίας του καὶ συγκεκριμένως τὴν ἐπ' σήμηνσιν τῶν κωδίκων καὶ ὄλων τῶν πηγῶν, ὅπου ὑπῆρ ἐν ἐν ὄλῳ ἡ τμηματικῶς τὸ κείμενον τοῦ Ἡρωϊκοῦ, τὴν ἀντιβολὴν αὐτῶν καὶ τὰ ἐκ ταύτης συμπεράσματά του διὰ τὴν σχέσιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν αὐτῶν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ στέμματος. Ἐκθέτει ἐπίσης εἰς τὸν πρόλογον καὶ πῶς ἀντεμετώπισεν εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κειμένου γραμματικὰς τινὰς ἰδιοτυπίας.

Εἰδικώτερον εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ἐργασίας τοῦ προηγουμένου ἐκδότου Kayser ἐπὶ τῶν κωδίκων ἐπισημαίνει ὁ L. ὅτι εἰς καὶ ὁ αὐτὸς κώδιξ ἐφέρετο ὑπὸ δύο ὀνόματα. Ὁ ἴδιος ἀνεκάλυψεν ἔνδεκα περαιτέρω νέους, ὥστε μὲ τοὺς 37 τοῦ Kayser τὸ σύνολον τῶν κωδίκων νὰ ἀνέλθῃ εἰς 48. Ἐπίσης ἀνεκάλυψεν εἰς ἐξ ἄλλους κωδικὰς ἀποσπάσματα τοῦ Ἡρωϊκοῦ, ὧν ἓν, τὸ τοῦ Parisinus gr. 1256 ἀπετέλει τμήμα τοῦ Athous Laurae K 95.

Διερευνήσας ἐπιμελῶς τοὺς 48 κωδικὰς καὶ τὰ ἐξ ἀποσπάσματα ὁ L. προέβη εἰς τὴν ἐκτίμησιν αὐτῶν καὶ τὴν συσχέτισίν των εἰς τὸ στέμμα. Κατὰ τοῦτο προὔποτιθενται δύο ὑπαρχέτυποι, ὁ λ(αυρεντιανός) καὶ ὁ π(αρισινός), ἐξ ὧν πηγάζουν οἱ 7 κύριοι κώδικες τοῦ πρώτου καὶ 10 τοῦ δευτέρου. Οἱ δέκα ἐπτὰ οὗτοι κύριοι κώδικες μόνον ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου καὶ τὸν καταρτισμὸν τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος. Ἐκ τῶν λοιπῶν 31 κωδίκων οἱ 27 εὔρεθη ὅτι ἀνήκουν ὡς ἀντίγραφα εἰς πέντε κώδικας τοῦ ὑπαρχέτυπου π καὶ δὴ 2 τοῦ κωδικὸς Φ, 1 τοῦ Α, 6 τοῦ Β, 6 τοῦ Ε, 1 τοῦ Ο καὶ 11 τοῦ Τ, οἱ δὲ λοιποὶ 4 παρουσιάζουν διαφόρους γραφὰς ἐκ ποικίλων κωδίκων εἰς βαθμὸν μὴ ἐπιτρέποντα τὸν προσδιορισμὸν τῆς συγγενείας των πρὸς ὀρισμένην οἰκογένειαν.

Ἡ διερεύνησις τῶν καθ' ἕκαστον κωδίκων ἐγένετο μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ διεν· ρ· ἤθη ἀκριβῆς ἐκτίμησις τῶν στοιχείων τῆς γραφῆς ἐνὸς ἐκάστου καὶ τῶν κοινῶν παραφθορῶν τοῦ κειμένου του μὲ ἄλλους κώδικας, εἰς τὸν τρόπον ὥστε νὰ ἐπιτευχθῆ ὁ καθορισμὸς τῶν ποικίλων οἰκογενειῶν καὶ ὑποοικογενειῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἕκαστος κώδιξ ἔδει νὰ καταταγῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δειγμάτων τῆς συσχέτισεως. Ἡ ἐν γένει ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων προδίδει παρατηρητικότητα καὶ εὐθυκρισίαν, τὰ δὲ συμπεράσματα, πολλὰ τῶν ὁποίων ἐπηνώρθωσαν παλαιότερας τινὰς πεπλανημένας κρίσεις ἐκδοτῶν, ἐκφέρονται πάντοτε ἐπαρκῶς ἡτιολογημένα καὶ πειστικά. Ἡ λεπτολόγος ἐξέτασις κατέστησε δυνατὸν τὸν μέχρις ἐσχάτου δυνατοῦ

όριου ἀκριβείας προσδιορισμὸν τῶν κωδίκων τῶν ὑπαρχετύπων λ καὶ π εἰς οἰκογενείας καὶ ὑποοικογενείας καὶ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ἀρχετύπου ὡς γεγραμμένου εἰς γραφὴν μικρογράμματον καὶ εἰς ἐποχὴν μὴ παλαιότεραν τῶν μέσων τοῦ ἐνάτου αἰῶνος.

Τὸ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὡς ἄνω ἐκτιμήσεως τῶν κωδίκων ἀποκατασταθὲν κείμενον δίδεται ὑπὸ τοῦ L διηρθρωμένον εἰς κεφάλαια καὶ παραγράφους μετὰ τῆς ἐνδείξεως καὶ τῶν σελίδων τῆς ἐκδόσεως minor τοῦ Kayser. Ἡ διάρθρωσις εἰς κεφάλαια καὶ παραγράφους ἐγένετο ὑπὸ τοῦ L. κατὰ νέον τρόπον, ἐπειδὴ ἡ προηγουμένη παρουσίαις τοῦ κειμένου δὲν εἶχε κριθῆ ὑπὸ τῶν φιλολόγων ὡς ἱκανοποιητικῆ. Τὰ κεφάλαια ἀντιστοιχοῦν εἰς νοηματικὰς ἐνότητας. διὸ καὶ τὸ μῆκος των διαφέρει, διὸ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν παραγράφων ἐκάστου, (συνήθως 5—8) ποικίλλει, ἀφοῦ ὑπάρχουν κεφάλαια μὲ ὀλιγωτέρας (4 ἢ 3 ἢ 2 καὶ 1) καὶ ἄλλα μὲ περισσοτέρας παραγράφους, 9 ἢ 12 ἢ 20 ἢ 30 καὶ ἐν μὲ 49. Ἡ διαίρεσις αὐτῆ διευκολύνει τὴν μελέτην τοῦ κειμένου.

Διὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ κειμένου ὁ L. ἐκτὸς τῶν 17 κωδίκων ἔλαβεν ὑπ' ὄψει καὶ τὰς ἀπόψεις τῶν προηγουμένων ἐκδοτῶν, ἀλλὰ καὶ πλείστων λογίων, αἵτινες περιέχονται εἰς μελέτας περὶ τοῦ «Ἡρωϊκοῦ», ὧν κατάλογος περιέχεται ἐν σελ. XXVI—XXX, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὰς ἐνδείξεις τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος. Ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφικὴν διατύπωσιν τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ τῶν ὀνομάτων τοῦ κειμένου ὁ ἐκδότης συναντᾷ προβλήματα λόγῳ τῆς κυμάνσεως τῆς γραφῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως τῶν τάσεων τῆς Κοινῆς. Ὁ L. ἠναγκάσθη νὰ ἀποδεχθῆ τὰς διπλοτυπίας, ἐφ' ὅσον αὗται μαρτυροῦνται ὑπὸ τῶν κωδίκων καὶ νὰ συνταχθῆ πρὸς τὴν πλειονοψηφίαν αὐτῶν, ὅπου ὑπάρχει διάστασις μεταξὺ των, καίτοι καὶ ἐνίοτε συντάσσεται πρὸς τὸν κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἀξιολιστότερον κώδικα.

Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Φιλόστρατος, τέκνον τῆς ἐποχῆς του, δὲν ἦτο σταθερὸς εἰς τὴν ὀρθογραφίαν του. Δείγματα: ἐς καὶ εἰς, σὺν καὶ ξύν, ἄρσena καὶ ἄρρενα, Θεσσαλία καὶ Θειταλία, κλπ., οὐχὶ σπανίως δὲ κάμνει χρῆσιν καὶ τῆς ὀνομαστικῆς ἀπολύτου. Ἡ ἐκ τῶν διπλοτυπιῶν αὐτῶν τοῦ συγγραφέως δυσχέρεια ἐπιτείνεται συχνότατα καὶ ἐκ τῆς ἀδιστάκτου παρεμβάσεως τῶν ἀντιγραφῶν τῶν κωδίκων, ἀλογίστως διορθούντων τὸ κείμενον, ὁποῦθεν προκύπτει πλῆθος γραφῶν μὲ ἀσυμβιβάστους ὀρθογραφικὰς καὶ γραμματικὰς ἀποκλίσεις. Εἶναι λοιπὸν εὐνόητος ἡ δυσχέρεια τοῦ συγχρόνου ἐκδότου νὰ δώσῃ ἐν κείμενον ἱκανοποιητικὸν ἀπολύτως, καίτοι θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ παράθεσις τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος ἐξουδετερώνει τὰς ἀντιρρήσεις. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης ἡ ἐργασία τοῦ L. δύναται νὰ κριθῆ ὡς λίαν ἱκανοποιητικῆ, καίτοι αἱ ἀντιρρήσεις δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐκλείψουν τελείως. Οὕτω λ.χ. εἰς τὴν προτίμησιν τῆς ἐν 31. 24 γραφῆς *Μεσήνην* κατὰ τοὺς κώδικας ν α *ΑΒ Εας* ἀντὶ *Μεσσήνην* κατὰ τοὺς κώδικας *Ερς* δύναται τις νὰ ἀντιτάξῃ ὅτι ἡ ἀρχαιότερα μαρτυρία παρ' Ὀμήρῳ μὲ διπλοῦν σ, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους συγγραφεῖς ἀρχαίους καὶ νεωτέρους σταθερὰ γραφὴ διὰ διπλοῦ σ ἔπρεπε νὰ μὴ παραγνωρισθῆ. Ἐπίσης εἰς 6. 11 ἡ γραφὴ *Ἐλεοῦντα*, καίτοι μεμαρτυρημένη ἀρχαίῳθεν παρὰ τὴν *Ἐλαιούντα*, δὲν ἔπρεπε νὰ προτιμηθῆ ὡς γνησίαι, παρὰ τὰς γραφὰς τῶν κωδίκων, διὰ τὸ ἀπίθανον τῆς ἐτυμολογίας, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ πόλις ἦτο ὀνομαστή. καὶ διότι ἄλλαι πέντε ὀμώνυμοι πόλεις γράφονται μὲ -αι καὶ διότι καὶ εἰς τὰ νομίσματα ἡ γραφὴ *Ἐλαιουσίων* παραδίδεται. Ἐλέχθη ὅμως ἡδὴ ὅτι ἡ διπλοτυπία ἀποτελεῖ ἀρχαῖον κληροδότημα, τὸ ἐπιπλέον συνεχίζεται καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας ὡς μοῖρα ἀναπόφευκτος διὰ τοὺς Ἐλληνας, διὸ καὶ προσφυῶς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὁ Krumbacher ἐπέγραψε τὸ «Οὐαί εἰς σέ, ὅτι εἶναι ἔχγονος». Εἰς 2. 29 ὑπάρχει ἡ φράσις καὶ *κάρυα δοίην* καὶ *μῆλα δοίην*. Αἱ εὐκτικαὶ εἶναι καθαρῶς δυνατικαὶ καὶ ἔπρεπεν εἰς τὴν πρώτην

τουλάχιστον να ὑπῆρχε τὸ δυνητικὸν ἄν. Εἶναι περιέργον ὅτι οὐδεὶς τῶν κωδίκων παρέχει ἄν. Ὁ ἐκδότης μας τὸ παρέλειψε συντασσόμενος πρὸς τὰς μαρτυρίας τῶν κωδίκων. Τυπικῶς ἔπραξε καλῶς, τὸ κείμενον ὅμως πάσχει. Καὶ εἶναι ἐν διαφωνίᾳ πρὸς πλῆθος ἄλλο ὁμοίων περιπτώσεων, ὡς λ. χ. ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι, στ. 7 εἴη ἄν, 8 *πωλοῖτο δ' ἄν*, καὶ ἐν τῇ ἐπομένῃ σελίδι στ. 3 *τί ἄν καταβάλομι* — τὸ ὅποιον μάλιστα παραλείπει εἰς τῶν κυριωτέρων κωδίκων, ὁ V, 3. 23 *τί γὰρ ἄν χαρίζοι*, 3. 30 *καὶ γὰρ ἄν εὐροῖς*, κλπ. Τρεῖς μελετηταὶ τοῦ Ἡρωϊκοῦ οἱ Paravasilius, Richards καὶ Eitrem, ἔκριναν ὅτι τὸ ἄν ἔπρεπε νὰ προστεθῆ, διότι ἡ παράλειψις τοῦ ὑπὸ τῶν κωδίκων εἶναι ἀδικαιολόγητος. Ὁμοίως ἀμφισβητήσιμος εἶναι ἡ παράλειψις τοῦ ἄν ἐν 8. 25 *διήγειν* (ἄν) *εἰ μυθολογικός ἦν*, καίτοι μαρτυρούμενου ὑπὸ τοῦ κώδικος V.

Ὁχι ἐπιτυχῆς μοῦ φαίνεται ἡ ἐν 17. 1 προτίμησις τῆς γραφῆς *τὴν ἐπ' ἐκείνη* Ὀλυμπιάδα *πάλην*, ἀντὶ Ὀλυμπιάδι κατὰ τὴν γραφὴν τριῶν μόνων κωδίκων ἔναντι ὄλων τῶν ἄλλων. Ἡ παράθεσις ὀλίγων περιπτώσεων ἀμφισβητουμένης γραφῆς καὶ ἐνδεχομένου καὶ ἄλλων τινῶν δὲν σημαίνει ὅτι ἡ διατύπωσις τοῦ κειμένου τοῦ L. δὲν εἶναι ἐπιτυχῆς. Κάθε ἄλλο. Αἱ περιπτώσεις εἶναι ἐλάχισται καὶ ἡ τυχὸν ἀνωμαλία παύει νὰ ἔχῃ σπουδαίαν σημασίαν δι' ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ ἐπίδρασις τῆς Κοινῆς εἶχε κλονίσει τὴν σταθερότητα τῶν γλωσσικῶν τύπων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Φιλόστρατος νὰ χρησιμοποιοῖ ὀνομαστικὰς ἀπολύτους. Τὸ κείμενον εἶναι καὶ καλῶς διατυπωμένον καὶ διηρθρωμένον καὶ ἐφωδιασμένον μὲ ἄριστον κριτικὸν ὑπόμνημα.

Μεγάλως διευκολύνεται περαιτέρω ἡ μελέτη τοῦ Ἡρωϊκοῦ μὲ τὰ λαμπρὰ βοηθήματα, μὲ τὰ ὅποια ὁ L. ἐφωδίασε τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν. Αὐτὰ εἶναι 1) ὁ Index locorum σελ. 79—80. Ἐδῶ ἐπισημαίνεται ἡ σχέσις μερικῶν ἐκφράσεων τοῦ κειμένου πρὸς ἀναμνήσεις χωρίων τοῦ Ὀμήρου κυρίως ἢ καὶ ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων, τὰ ὅποια καθορίζονται. Ἐκ τῶν ἐνδείξεων τούτων προκύπτει κατὰ τρόπον σαφῆ πόσον ὁ Φιλόστρατος ἦτο ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰ Ἔπη τοῦ Ὀμήρου καὶ πόσον μέγα πλῆθος τῶν σκέψεων του διετυπώτο ἐπηρεασμένον ἀπὸ τὴν Ὀμηρικὴν καλλιτεχνικὴν ἔκφρασιν. 2) ὁ πίναξ τῶν κυρίων ὀνομάτων σελ. 81—87 καὶ 3) ὁ πίναξ τῶν λέξεων, ἐν αἷς καὶ τῶν μορίων, σελ. 89—131. Οἱ δύο τελευταῖοι πίνακες εἶναι ἐξαντλητικοί, ὡς δεικνύει καὶ τῶν σελίδων τὸ πλῆθος, παρέχουν δὲ εὐπρόσδεκτον διευκλύνουσιν εἰς τὴν ἄνετον σπουδὴν τοῦ κειμένου.

Τὸ ἔργον τοῦ L. de Lannoy ἀποτελεῖ ἐργασίαν ἐπιμελῆ καὶ εὐσυνειδητον, ἡ ὁποία, καθὼς εἶναι ἐφωδιασμένη μὲ τέλεια βοηθητικὰ μέσα, τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα καὶ τοὺς πίνακας, παρουσιάζει ἔκδοσιν ἀναμφισβητήτως τελειότεραν τῶν προηγουμένων καὶ βοήθημα πολύτιμον διὰ τὴν μελέτην τοῦ Φιλοστρατείου Ἡρωϊκοῦ.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

WOLFGANG KULLMANN, *Wissenschaft und Methode Interpretationen zur aristotelischen Theorie der Naturwissenschaft*. Berlin - New York (Walter de Gruyter) 1974, σσ. X + 419.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ ἀκριβῆς γνῶσις τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ ἐπιστήμης καὶ μεθόδου, πρέπει νὰ ἐξετασθοῦν καὶ ὅσα οὗτος διαλαμβάνει περὶ αὐτῶν εἰς τὰ ἔργα του τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ἐν γένει. Ὁ μελετητὴς τῶν ἔργων αὐτῶν ἔχει τὴν δυνατότητα, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀριστοτελικῶν ἀπόψεων περὶ πλειομορφίας τῆς ἐπιστήμης καὶ αὐτοτελείας τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν· νὰ γνω-